

tudi ne sloni, kot nekateri mislijo, na pomanjkanju informacij, niti ni njegov cilj povratek »nazaj v kameno dobo«. S tem ko ima nov, širši časovni horizont (ne razmišlja na primer v tako kratkoročnih kategorijah, kot so 5 ali 15 let) in nov, partnerski horizont (ne gre mu več za zadovoljevanje individualnega ali skupinskega egoizma, ampak za partnerje, kot so: narava, druge dežele sveta, prihodnje generacije) prispeva ekološko gibanje pod današnjimi zgodovinskimi razmerami k preživetju in rasti človeka.

5. Mozaik nove, ekosocialistične življenjske usmeritve, sestavljajo mnogi delčki. Katalog alternativ, pa naj bo še tako dolg, seveda ne more biti nikoli popoln, niti dokončen, saj oblikuje življenje praksa. In vendar je mogoče reči, da ima ekološko gibanje že danes presenetljivo koherenten in konsistenten program, ki vključuje vsa področja življenja. Ta program in zahteve, ki izvirajo iz njega, so nedvomno celovitejše, razumnejše, aktualnejše in perspektivnejše kot programi mnogih etabliranih političnih skupin in strank. Poleg tega ima to gibanje tudi inovativne in diferencirane strategije in modele prehoda.

Ekološko gibanje je gibanje odpora. Njegov cilj, če še enkrat ponovim, ni porabniška in potemtakem enodimenzionalna družba, ki se s stisnjenimi zobmi prilagaja ekološkim zakonitostim, pač pa gospodarska, socialna in kulturna revolucija, ki bo ustvarila nov *odnos človeka do sebe*, drugih ljudi in narave. Zato prinaša *nove razsežnosti*, nova merila in novo vsebino v *politični in družbeni dialog*.

IVAN CIFRIČ

Nekaj tez o socializmu in ekologiji

V zadnjem času je naraslo število različnih prispevkov o ekoloških problemih v javnem tisku, deloma pa tudi v revijah. Na dnevnem redu so se posebej znašle teme, ki problematizirajo odnos ekologije in energije v naši družbi. V teh temah kot tudi sicer ob različnih povodih njihovega zapisovanja je prišla do izraza konfrontacija med energetiki in ekologi. Javni nastopi in razprave o tematiki zaščite naravnega in človekovega okolja po eni strani, in o potrebah po energiji po drugi strani, niso naključni. Izražajo nekatere pomembne vidike. *Prvič*, v teh razpravah se je pokazalo, da je ekološka in energetska tematika ena izmed zelo pomembnih tem za bodočnost našega celotnega gospodarstva in načina življenja. *Drugič*, te razprave so potekale tudi ob planskih dokumentih za naslednje obdobje, srednjeročno ali pa dolgoročno. *Tretjič*, razprave jasno kažejo, da o takih temah ne morejo več razpravljati in o njih odločati v relativno ozkih krogih, ne glede na to, ali so to krogi, ki so v politiki ali blizu politike, gospodarstva ali v sami stroki. *Četrtoč*, ekološka in energetska tematika postajata politična tematika, kar pomeni, da se zanjo zanimajo vse samoupravne demokratične institucije, vendar tudi najširša javnost. *Petič*, opaziti je, da take teme lahko in morajo zblíževati, vendar pa tudi ločevati različne poklice, odvisno od koncepcij strategije razvoja, itn.

Aktualne konfrontacije na temo ekologija-tehnologija oziroma v tem primeru

med ekologiji in energetiki s tem niso izčrpane. Te konfrontacije po našem mišljenju predpostavljajo v sebi nekatere širše družbene, kulturne in zgodovinske okvire, v katere je treba umestiti to razpravo in tudi sicer nekatere druge razprave, ki se bodo odpirale v zvezi s problemom našega nadaljnega družbenega razvoja. Kot argument v prid tega lahko navedemo različne prvine, vendar bom omenil le nekatere. *Prvič*, razprave o zaščiti človekovega okolja in energiji predpostavljajo širši teoretski pristop, tj. neko strategijo razvoja ali, bolje rečeno, temeljijo na določenih pojmovanjih odnosa med človekom in naravo ter človekom in tehniko. Strategije so zato določeni referenčni okviri aktualnih razprav. *Drugič*, te razprave so povezane z našo družbo (seveda z referencami na razvitejše industrijske družbe), tj. s socialistično družbo. Zato moramo ekološko tematiko obravnavati v kontekstu pojmovanja socializma, tj. konkretne družbe. *Tretjič*, socializem je z nekaterimi svojimi značilnostmi zgodovinskega razvoja povezan z razvojem industrijskih dežel in v tem smislu je treba te razprave obravnavati v zgodovinskem kontekstu, tj. v kontekstu razvoja socializma kot alternativne družbe kapitalizma oziroma industrijske družbe. *Četrtič*, neposreden kontekst ekoloških razmišljanj predstavlja samoupravljanje. *Petič*, ali je naša družba povezana z usodo industrializma ali socializma?

Zato nas zanima ravno ta širši kontekst odnosa med socializmom in ekologijo. Pri tem se omejujemo le na nekatere teze, ki jih predlagamo za razpravo.

1. Socializem nastaja tako v teoretskem kot v praktičnem smislu v enakih *civilizacijskih in zgodovinskih okvirih*, v katerih se razvija tudi kapitalistična družba. Industrializem zato ni značilen le za kapitalizem, temveč tudi za socializem, značilen je torej za obdobje meščanske družbe. Čeravno obstajajo danes v teoretski literaturi različne oznake za sodobno industrijsko družbo, kot so npr. poindustrijska, tehnotrona, programirana, informacijska itn. družba, je Marx s pojmom »kapitala« izrazil bistvo obdobja meščanske družbe in njene produkcijske oblike – kapitalizma. Če izhajamo iz pristopa, da lahko z enim pojmom, z eno bistveno razsežnostjo izrazimo srž družbenih odnosov, njihove gonilne sile itn., potem je povsem upravičeno vprašanje: ali omenjeni termini v sebi dejansko izražajo obstoječo realnost kot nekaj bistveno novega glede na kapitalistično industrijsko družbo? Z drugimi besedami, ali zajema ime »poindustrijska« ali neko drugo ime v sebi tako vsebinsko novost, da označuje neko novo družbo? Ali ne gre pravzaprav za specifične poudarke za nekatere res pomembne značilne procese, vendar navzlic temu le v določeni družbeni razsežnosti, oziroma ali ne gre za določeno teoretsko konstrukcijo, ki poudarja le eno od razsežnosti sodobne industrijske družbe? Za ekološko kritiko je pomembno spoznati, da je industrializem lahko enako ali pa skoraj enako značilen tako za kapitalizem kot za socializem. Namreč, niti kapitalizem niti socializem nista prenehala biti industrijski družbi, tj. nista prenehala temeljiti na dobičku, rasti, razširjanju naravnih človeških virov in ostajata v okvirih antropocentričnega mišljenja. Pri tem imamo še posebej v mislih filozofsko izhodišče družbene misli, teološko izhodišče in vlogo novoveške znanosti.

2. Ekološka problematika v jugoslovanskem socializmu ima – najbolj splošno rečeno – več izvorov. Nastane z začetki »ekološkega gibanja« v 70-tih letih. Prvič, ekološki problemi nastanejo z industrijskim razvojem v svetu in z njegovim pospešenim tempom v Jugoslaviji (čeravno kasneje kot v razvitejših industrijskih

deželah). V tem smislu so ti izvori deloma »uvoženi« deloma »avtohtoni«. Za »uvožene« jih lahko štejejo v tistem vidiku, ki se nanaša na uvoz tehnologij in z njimi povezanim načinom proizvodnje in kooperacije s tujim partnerjem. Pri tem je ekonomski vidik eden izmed bistvenih vidikov nastanka ekoloških problemov. »Avtohtoni« so po tem, ker so tudi (poleg vključevanja Jugoslavije v mednarodno delitev dela) socializem zajele določene oblike ideologije rasti, ker je ekonomsko usmerjen na izkoriščanje narave, vendar v drugačnih družbenih odnosih. Egalitarni sistem vrednot je po vojni omogočal razvoj zavesti o družbenem vzponu – vertikalni družbeni mobilnosti – ki se je razvijala na dejanskih potrebah in v okoliščinah, kot sta deagrarizacija in pa izobraževanje kot stimulans za profesionalno (=družbeno) napredovanje.

Agrarna struktura in siromaštvo sta bila premagani z vse večjimi zahtevami po individualnem standardu posameznika in celih družbenih slojev. Materialna rast se posebno potencira z nastankom srednjih slojev, ki je

a) objektivno pogojena s stopnjo gospodarskega razvoja in

b) družbeno zahtevana (tudi v političnih dokumentih sindikata, partije itn.).

Zato slabotna družbena reakcija na ekološke probleme ni pogojena le z nizko ekološko zavestjo, temveč tudi z visokimi zahtevami širokih slojev prebivalstva po visokem standardu. To se potencira z nastajanjem srednjih slojev.

3. Ekološka kriza obstaja tudi v socializmu. O tem pričajo tudi nekatere novejšje razprave v deželah realnega socializma. Ekološka kriza ni politično, temveč ekonomsko pogojena, vendar jo politično »stimulirajo« s spodbujanjem ekonomskih kriterijev gospodarjenja.

Ekološka kriza se *objektivno* kaže kot (a) vse večje izčrpavanje naravnih zemeljskih virov; (b) vse večje onesnaževanje naravnega in družbenega okolja; (c) kot omejene možnosti za odkrivanje alternativnih oblik in načinov zamenjave virov (zaradi vse večje tehnološke odvisnosti); (d) v »spopadu« ekonomske rasti in razvoja itn. Po drugi strani pa se ekonomska kriza *subjektivno* kaže kot nezadostna ekološka zavest. Samoupravljanje še vedno ni v dovoljšnji meri ustvarilo »superiornejše« praktične ekološke strategije in našlo spodbude za drugačno obnašanje proizvajalcev v primerjavi z drugimi proizvodnimi sistemi – s kapitalizmom kot tudi z realnim socializmom.

4. Ekološka kriza sodobne družbe se poraja iz (a) zgodovinske omejenosti industrijske civilizacije; (b) njene destruktivnosti v inputu in outputu in (c) kvarjenja globalnega ekosistema in uničevanja planeta. Postaja globalna.

Zgodovinska omejenost industrijske civilizacije se kaže predvsem v njenem prizadevanju po kvantitativni rasti, ne pa po razvoju. Rast (predvsem ekonomska) zamenjuje razvoj. Mehanizmi urejevanja odnosa med človekom in naravo so postavljeni na »racionalne« temelje, pri čemer je vsebina racionalnosti ekonomska produktivnost.

Destruktivnost se izraža v vse bolj razvitih tehnologijah, ki povsem obvladujejo naravne vire, jih vse bolj trošijo, po drugi strani pa proizvodi industrijske civilizacije onesnažujejo naravo. Sam sistem postaja »kontraproduktiven«: s svojo rastjo povzroča vse več pomanjkljivosti (socialna država); med potrošniki spodbuja čim večjo porabo, da bi proizvodnja ne upadla.

Moč industrijske tehnologije je postala tolikšna, da grozi z globalnim uničenjem ekosistema. *Globalizacija ekoloških problemov zahteva tudi globalizacijo ekoloških rešitev oziroma zavesti.*

5. V naši družbi se ekološka kriza izraža tudi v premalo dozoreli zavesti o (a) potrebni jugoslovanski enotnosti v ekološki politiki, predvsem pa v ekološki preventivni politiki; (b) v premalo organiziranem usmerjanju politike k ekološkim vprašanjem; (c) v marginalizaciji ekoloških problemov v primerjavi z nekaterimi drugimi (npr. ekonomskimi) vprašanji v celotnem sistemu; (d) v odmaknjenosti izobraževalnega sistema in neustrezni zasnovi ekološkega izobraževanja v šoli in v združenem delu; (e) v nezadostni navzočnosti in vgrajenosti ekoloških ukrepov v razvojne programe ozdov; (f) v psihološki in družbeni privajenosti na ekološko onesnaženje in njegove posledice.

Problem ekološkega izobraževanja ni v razvijanju znanja in zavesti o obstoječem, marveč v razvijanju zgodovinske človekove izkušnje, tj. v razvijanju sposobnosti človekovega izkustvenega mišljenja in v razvijanju odgovornosti za sedanje postopke, ki imajo posledice v prihodnosti. Razumna uporaba znanstvenih rezultatov je možna kot odgovorno obnašanje tudi samih znanstvenih delavcev. To obnašanje ni pogojeno le z znanostjo, temveč tudi z moralnimi vrednostnimi načeli znanstvenih delavcev. Zato je tudi oblikovanje znanstvenega podmladka odgovorna in velika družbena investicija, ki terja posebno družbeno pozornost. Naše sedanje delovanje določa – zmanjšuje ali povečuje – meje prihodnjega človekovega delovanja. Vsaka današnja morebiti skoraj nepomembna poteza in odločitev, ki se nanaša na prihodnost, je s stališča bodočnosti eden od pragov te zgradbe.

Če je oblikovanje bodočnosti odvisno od znanosti, potem je družbeno oblikovanje znanosti ena od prvenstvenih družbenih nalog, se pravi, tudi naloga političnih institucij. Snovanje ali vsaj vplivanje na bodočnost je prevzemanje odgovornosti za bodočo zgodovino, v kateri bo vloga znanosti in tehnike še večja. Zato se odgovornost družbe, njenih institucij in sploh prebivalstva za današnje odločitve povečuje. Človek je strateški subjekt in ga ni moč obiti pri sprejemanju odločitev o njegovi bodočnosti.

6. Socializem mora sprejeti spodbujanje leve kritike industrijske civilizacije in njenih teoretskih prispevkov. Kritika industrijskega sistema je hkrati kritika industrijske civilizacije. Sprejemanje leve kritike industrijskega sistema seveda ne pomeni, da jo sprejema tudi v obliki alternativ politične ekologije, temveč pomeni le predpostavko za samoupravno urejanje odnosov med proizvajalci in iskanje novih konkretnih izkustvenih poti.

Ekološka kritika se v kapitalizmu ne razvija le v okvirih ekološkega gibanja. Ekološka gibanja namreč vključujejo poleg različnih strateških opredelitev hkrati tudi politične opredelitve: od nazadnjaških do naprednih, od liberalnih do dogmatskih in podobno. Teoretska konceptualizacija ekološke kritike lahko v tem smislu deluje stimulatивно tudi na razvoj ekološke zavesti pri nas. Predvsem so lahko zelo vzpodbudne razprave o vprašanju rasti, centralističnega upravljanja, »malih« in »velikih« tehnologij, energetskih strategij, političnega oblikovanja javnega mnenja itn.

7. V razpravah o »mali« in »veliki« tehnologiji oziroma o »čisti« in »umazani« tehnologiji naj bi se družba opredeljevala za srednjo« pot, izogibala naj bi se skrajnim alternativam, kajti vsaka od njih nosi v sebi tudi negativne vidike. Velika tehnologija skriva prvine tehničnega upravljanja, veliko ranljivosti itn., mala pa prvine avtarktičnosti in potrebo po centralni distribuciji dobrin itn. Njuna kombinacija omogoča družbi več manevrskega prostora (posebej v kriznih obdobjih),

kar lahko opazimo tudi pri energetskih problemih. (Npr. atomska centrala, ki dajejo mnogo več energije, povzročajo v primeru večje okvare tudi hujše posledice, veliko izvorov in raznolični izvori energije pa lahko delno kompenzirajo potrebe in se izognejo večjim katastrofam).

8. Ekološki problemi so socialni problemi, vendar ne po tem, ali jih bo človek uspel rešiti ali ne, temveč tudi po tem, kako, na kakšen način jih bo reševal. Obstajajo zagovorniki centralističnega sistema in – narobe – decentraliziranih sistemov.

Z vidika razprav o vlogi tehnologije in tehnike je bistvo problema v tem, ali bo človek obvladal tehniko ali pa bo tehnika gospodovala nad njim. Nasploh lahko ugotovimo nekaj odnosov človeka do tehnika: popolno odklanjanje (zavračanje), popoln nadzor nad tehniko, zamenjava umazane s čisto tehniko in preusmeritev na tehniko po »človeški meri«.

Tehnika sama po sebi ne zasužnjuje človeka. Podrejenost človeka tehniki je odvisna od njegovega odnosa, predvsem družbenega odnosa do tehnike. Človek je v zgodovinskem razvoju ustvaril iz malega orodja velike in »pametne« stroje, ki so mu olajšali oz. nadomestili fizično delo, vendar pretjivo, da ga bodo tudi intelektualno nadomestili. Ali bo človek na to pristal, ni odvisno od njegovega znanja, temveč od njegovega *izobraževanja*. Pri tem so bistveni družbeni cilji uporabe tehnike in tehnologije, ne pa le tehnika in tehnologija. Človeku namreč ni treba ustvariti vsega, kar lahko, temveč vse tisto, kar mu je potrebno. Toda potrebe ne določa zgolj znanje, temveč človeška mera, človeške vrednote. Zato je vprašanje novih tehnik in tehnologij hkrati tudi vprašanje družbenih (civilizacijskih) vrednot. Privrženost določenim vrednotam ima povsem določene posledice. Zato lahko poudarimo tudi tezo, da ekološki problemi niso izključno materialne narave, temveč tudi duhovne, se pravi, da gre za vprašanje ciljev, o ciljih pa ne odloča izključno znanje, temveč izobraževanje, ne le logos, temveč tudi etos. Zato lahko v sodobni družbi zasledimo tudi konfrontacije med izobraževanjem in znanostjo: prvo se vprašuje o ciljih, drugo pa o sredstvih. Sodobna znanost je postala npr. v primerjavi z antično znanostjo dokaj pragmatična.

9. Vsebina politike industrijske družbe je v bistvu ekonomija, vsebina ekonomije pa postaja vse bolj tehnika. Zato je vprašanje tehnologije politično vprašanje – ne vprašanje politikov, temveč institucij sistema socialističnega samoupravljanja. Politika je danes povezana z družbo prav toliko, kot je tehnika s politikom.

Tehnika in tehnologija nista tehnično ali tehnološko vprašanje niti zgolj vprašanje znanosti, temveč politično vprašanje. Živimo v »dobi tehnike«, toda bistvo sodobnega sveta niso tehnični sistemi, temveč družbeni sistemi (politične, kulturne, socialne strukture itn.). Družba postaja v zgodovinskem razvoju vse bolj zapletena, z njeno zapletenostjo pa se pojavlja (a) tudi vse večja občutljivost za pretese; (b) v njej se oblikujejo osamosvojenе entitete, ki imajo bistvene funkcije v ohranjanju samega družbenega sistema. Ogrožanje družbenega sistema (ekonomskega, tehničnega, informacijskega itn.) ogroža tudi politično stabilnost. Take entitete so različne organizacije, med njimi še zlasti komunalne in distribucijske. Njihovo osamosvajanje nima zgolj ekonomskega značaja (saj so ekonomsko odvisne od celotne družbe), še pomembnejši je funkcionalni vidik: lahko samostojno sprejemajo odločitve, pogojujejo svoje odločitve z različnimi argumenti (od sklicevanja na »pomanjkanje« na »nacionalne vidike« njihovega pomena itn.)

Zato morajo biti pod »popolnim družbenim nadzorom«. Tisti, ki danes nadzira tehnologijo, nadzira tudi družbo.

10. Ekološko krizo povzročajo dosedanje razvojne strategije, v katerih središču je bilo pojmovanje, da so edini kriteriji razvoja zgolj ekonomski kriteriji. Ta logika je pripeljala do povsem praktičnega obnašanja gospodarskih subjektov, po katerem je ekonomsko racionalneje plačati kazen zaradi onesnaževanja naravnega in družbenega okolja kot pa onesnaževanje preprečiti. Ekonomska racionalnost se v tem pogledu ne pokriva z družbeno racionalnostjo, kot se tudi ekonomska cena stroškov ne pokriva z družbeno ceno stroškov takega obnašanja.

Teza, da je vsaka tehnologija, ki povečuje produktivnost, avtomatsko sprejemljiva, sodi v industrijsko civilizacijo in v ideologijo rasti, ki upošteva predvsem ekonomski kriterij, ne pa družbenega. Neka tehnologija je lahko ekonomsko cenejša, produktivnejša, vendar družbeno dražja. Tako npr. tehnologije, ki zahtevajo malo delovne sile, odpirajo problem zaposlenosti, plačevanja celotnega področja »nadgradnje«: socialnega varstva, zdravstva, izobraževanja itn. Z zmanjševanjem osebnih dohodkov (tj. števila zaposlenih) se ne zmanjšujejo družbeni stroški, ker je treba namesto osebnih dohodkov neposredno pokrivati stroške vzdrževanja drugih dejavnosti, tako da zmanjševanje delovnega časa in zmanjševanje mezd pravzaprav pomeni, da človeku odvzemamo »dobro porcijo dela« – dela kot osnove človekovega samopotrjevanja.

Nasploh lahko rečemo, da sta ekonomska produktivnost in družbeni stroški v obratnem sorazmerju, in čimbolj je industrijska družba razvita, tem večji so družbeni stroški sistema, večja pa je tudi disonanca med ekonomskimi in družbenimi stroški dela.

11. Privrženci tehnološkega optimizma in ekonomske racionalnosti ne izhajajo le iz tega, da je nova tehnologija »produktivnejša«, temveč predpostavljajo tudi neko bistveno razsežnost človekovega razmerja do lastnega antropološkega bistva. Stalni tehnološki napredek – četudi bi imel zagotovljene vse pogoje v naravnih virih itn. – je lahko sporen, saj izhaja iz podmene, da sta tehnični in tehnološki razvoj (rast) neodvisni konstanti, ki delujeta aksiomatsko, vanju ni mogoče dvomiti. V tej nevprašljivosti postaja človek vse bolj odvisen od takega aksiomatskega definiranja tehnike. Človek je pravzaprav v podrejenem položaju, se pravi v položaju, ko mora svojo družbeno organizacijo, skupnost, svoje potrebe, svoje človeške lastnosti neposredno podrežati tehniki in tehnologiji – in če hoče preživeti, se ji mora stalno prilagajati. V taki protihumanistični koncepciji je prilagajanje edini pogoj človekove eksistence. Človek postaja ob tehniki odvečen, nepopoln, greši, ima »napačna« merila za to, kaj je pravilno in resnično. »Resnica« se programira, postaja merljiva. Človek je vse manj merilo resnice!

12. V reševanju sodobne ekološke krize zaznavamo različna stališča, ki se kažejo kot alternative. Na eni strani odkrivamo optimiste (ne glede na to, ali presojajo obstoječe tendence kot možne rešitve ali pa iščejo drugačne), na drugi strani pa so pesimisti. To ni specifičnost sodobne družbe, temveč pojav, ki ga odkrivamo v vseh dosedanjih obdobjih. Vselej so obstajale družbene utopije, hkrati pa tudi apokaliptično slikanje sveta. Tako je tudi danes. Apokaliptične preroke najdemo tako med tehnološkimi optimisti kot med nasprotniki tehnologije: eni menijo, da bo do kataklizme prišlo zaradi pomanjkanja nove tehnologije,

drugi pa trdijo, da zaradi njene pretirane uporabe. Literatura iz zvrsti science fiction nam prinaša širok diapazon futuroloških perspektiv.

13. Energetske strategije so bistvene za družbene perspektive. Tudi pri energetskih strategijah gre za razmerje med strategijo in potrebami. Obstajata dve tezi: prva pravi: energetske strategije (ki jih že imamo ali jih šele ustvarjamo) so odvisne od energetskih potreb (ki jih bomo imeli v nekem določenem prihodnjem času). Druga se glasi: energetske potrebe (v nekem prihodnjem času) so odvisne od energetske strategije (ki jo imamo ali jo bomo šele zasnovali).

Potrebe in strategije niso ločene, kot se to pogosto v planiranju predpostavlja, niso pa tudi linearno soodvisne. Glede tega sta v tržnem gospodarstvu možna dva pristopa: prvi pristop je v intenci maksimalne ponudbe (ki najpogosteje temelji na novih investicijah), drugi pristop pa je v minimiziranju potreb. Rešitve niso univerzalne, temveč so odvisne od konkretne dežele. Zato ni sprejemljiva alternativa askeza ali rast, temveč »boljša uporaba energije in nujna rast«, kar pa seveda ni predmet le tehničnega, marveč tudi političnega odločanja.

Problem naše politike v strategijah razvoja ni zgolj v opredelitvah, kakšne tehnologije potrebujemo in katere so najbolj zaželenne, temveč tudi v tem, kako izstopati iz ozkih regionalnih in republiških okvirov planiranja. V koncipiranju energetskih strategij države moramo izhajati iz analize in izkoriščanja obstoječih energetskih potencialov in iz anticipacije ekološko in družbeno sprejemljivih tehnologij.

Razvojne odločitve (in odločitve o rasti) morajo temeljiti na določenih kriterijih, kot so npr.: naravna in družbena sprejemljivost (tj. zasnovanost na določenih zakonskih normah, možnosti alternativ, možnosti poznejšega prehoda na druge energetske sisteme in podobno). Subjekti odločanja morajo imeti konsenz večine, izdelane instrumente za izvajanje odločitev, legitimnost in moč za njihovo uporabo, vendar pa morajo biti pripravljeni tudi na možne »konflikte«.

Snovanje ekološke strategije je povezano s tehnološkimi strategijami. Tehnološke strategije imajo pri nas prednost. Toda, ker nimamo enotne tehnološke strategije, to močno ovira formuliranje ekološke strategije. Tehnologija, kakršno imamo danes – ki ne upošteva ekologije – pelje v nadaljnjo ekološko krizo. Labilnosti in pomanjkljivosti tehnološke politike se izražajo tudi v nestabilnosti ekološke politike.

Snovanje ekološke strategije je povezano (v naših pogojih uvoza tehnologije) tudi s koordinacijo subjektov-uvoznikov tehnologije. Tak pluralizem in nekoordinacija bistveno onemogočata uvajanje ekoloških strategij.

14. Do ekološke krize v sodobni industrijski družbi ne prihaja le zaradi objektivnega družbenega ponašanja socialnih, političnih in ekonomskih subjektov, njen vir je tudi področje vrednot. Ekološko krizo ne moremo pojasnjevati zgolj z naravo produkcijskih odnosov, temveč moramo upoštevati civilizacijske okvire vrednot, po katerih se neka družba ali tip družbe ravna v svojem razvoju. Za kapitalizem kot nosilca industrializma bi lahko rekli, da je formuliral svoje cilje. Ker se ravna po »napačnih« ciljih, drvi v ekološko krizo, morda pa tudi v kataklizmo. Pri socializmu bi lahko – nasprotno – ugotovili nedefiniranost, labilnost ciljev ali pa zanemarjanje zgodovinskih ciljev (npr. pri nas se vse manj uporablja besedo »komunizem«, kar je očitno znamenje določenih odstopanj od tega trajnega cilja). Socializem mora imeti v ekološkem pogledu, če hoče zgraditi

lastno družbeno strategijo, trdne razvojne cilje, iz katerih je moč izpeljati razvojne strategije na posebnih področjih, kot so energetika, ekonomija, izobraževanje itn.

Kritika rasti v industrializmu ne predpostavlja teze o zaustavljanju vsakršne rasti, predpostavlja le oblikovanje drugačnih kriterijev rasti. Gre predvsem za kvalitativne vidike in družbeni napredek. Socializem individualnega ne more zapostavljati na račun kolektivnega, niti narobe. Prav tako mora resno podvomiti v merila rasti, med katerimi je ekonomska rast ključno merilo rasti.

15. Ekološko gibanje se v kapitalizmu pojavlja kot zunajparlamentarno gibanje, kot »krizni sindrom« družbe, vendar pa tudi kot poskus reševanja ekološke krize kot družbene krize. V nekaterih deželah se to gibanje sicer nagiba k parlamentarni demokraciji. »Marginalne skupine«, okrog katerih nastaja, izpostavljajo tudi ključna vprašanja družbenega razvoja.

Zato je upravičeno vprašanje: ali lahko socializem s svojimi demokratičnimi vzvodi in institucijami rešuje ekološka vprašanja sam, ali pa je potrebno kot spodbudo oblikovati tudi ekološko gibanje? Ekološko gibanje mladih je praktična kritika slabosti sistema.

V razvitih industrijskih deželah je prišla ekološka problematika močno v ospredje v 60-tih in 70-tih letih, navzoča pa je bila že mnogo prej. V okviru marksizma je bila ekološka problematika tudi razredno vprašanje proletariata. Kritika razrednega položaja proletariata (pogojev življenja in dela) vsebuje tudi ekološko kritiko kapitalistične družbe, saj Marxova kritika ostro zareže v produkcijske odnose. Ekološka problematika tedaj ni zanimala srednjih in visokih družbenih slojev, saj so bili ekološki problemi v bistvu problemi proletariata. V našem stoletju pa ekološki problemi tako naglo naraščajo, da vznemirjajo tudi srednje in višje sloje. Tako so danes ekološki protesti na Zahodu tesno povezani predvsem z ogroženostjo srednjih in višjih slojev. In kot je imelo nekdanje razredno vprašanje tudi ekološko razsežnost, ima danes ekološko vprašanje razredno razsežnost.

Ekološki problem ni moč rešiti po načelih obstoječe tržne ekonomije, marveč planske ekonomije. Socializma si ni mogoče zamisliti brez ekologije in narobe. Če komunistično gibanje nima ekološke platforme, potem je težko govoriti tudi o komunistični platformi. Zato mora samoupravljanje kot družbeni odnos upoštevati tako ekološka kot družbena načela.

16. Ekološke perspektive samoupravnega socializma so odvisne od družbenih perspektiv, družbene perspektive pa od samoupravnega razvoja, se pravi od razvoja neposredne demokracije. To poudarjamo zato, ker ni samo po sebi razumljivo, da se morejo ekološke rešitve uveljaviti zgolj z demokratičnimi načeli. Obstajajo zagovorniki tez, da je mogoče ekološko krizo in ekološka vprašanja rešiti edino v centraliziranem sistemu. Zato je poudarjanje demokratičnih odnosov v ekoloških rešitvah edino sprejemljiva pot v socializmu.

K temu naj dodamo, da morajo proizvodni kolektivi v svoje proizvodne plane razvoja odgovorno vključevati ekološko prakso in skupaj z družbenimi in političnimi organizacijami graditi politični temelj za ekološko teorijo in strategijo.

17. Grožnje ekološke katastrofe nas spodbujajo k novim razmišljanjem o odnosu med človekom in naravo. Današnje razprave bi lahko na kratko označili kot naturalistično in antropocentrično pozicijo. Prva oznaka izhaja iz naravne

enotnosti ekosistema, se pravi, da je človek s svojo zgodovino in kulturo zgolj del narave in da je človekova kultura del narave. Človek bi potemtakem moral svoje odnose naturalizirati. Druga teza izhaja iz primata človeka nad vsemi drugimi rastlinskimi in živalskimi vrstami, narava obstaja kot sestavni del človekove kulture in človekovega umetnega sveta.

Za perspektive socializma in človeštva take skrajne pozicije sploh niso sprejemljive. Človek ustvarja svoj svet in kulturo ustvarjajoč (sredstva za proizvodnjo in življenje kot tudi samo življenje) v naravi, s privzajanjem narave. V tem mora sam najti družbene meje smiselnega posredovanja in poseganja v naravo. V tem razmišljanju je filozofska poanta Marxovega pojmovanja naturalizma in humanizma.

18. Nekateri avtorji vidijo rešitev ekološke krize (v smislu trajne ekološke družbene perspektive) v spravi med ekologijo in ekonomijo, med industrijskim in ekološkim sistemom oziroma med naravnim in družbenim sistemom. Tako izpostavljajo npr. tezo, da bo tudi sam industrijski sistem prispeval k razreševanju ekoloških vprašanj, tako kot bo ekologija prispevala k razreševanju industrijskih problemov. Rešitev formulirajo v tezi, da postaja industrija vse bolj ekološka, ekologija pa vse bolj industrijska. Ekologija vse bolj zgublja svojo industrijsko »nedolžnost«, prihodnost enega in drugega kompleksa je odvisna od vzajemnega približevanja in prežemanja. Ali je ta teza kot strateška teza sprejemljiva tudi za našo družbo? Ali obstajajo še kakšne druge rešitve razen tega kompromisa, ki ekološko krizo povezuje s tehnološkimi (industrijskimi) problemi, zanemarja pa značaj produkcijskega odnosa kot družbenega odnosa, utemeljenega na odnosu mezdne delo in kapitala? Ali je ekološko vprašanje avtomatično rešljivo z razrešitvijo produkcijskih odnosov, se pravi z razrešitvijo odnosa med mezdanim delom in kapitalom? To vprašanje je smiselno glede na možnost udejanjanja socializma v prej nakazanem civilizacijskem kontekstu. Iz tega sledi teza, da mora socializem spremeniti tudi dosedanja civilizacijski način mišljenja in njegovo strukturo, če hoče ponuditi novo alternativo, ekološka misel pa mora postati misel in samoupravna praksa neposrednih proizvajalcev. Teza o praktični ekološki dejavnosti brez teoretskih paradigem je z vidika samoupravnega socializma problematična, ker odpira možnosti za uveljavljanje različnih spontanih idejnih predpostavk in vrednostnih ciljev, se pravi tudi takih, ki nasprotujejo socializmu.

Prevedel Božidar Kante

NOVAK ANDJELIĆ

»Kritična analiza« in človekovo okolje

V uvodnem delu Kritične analize političnega sistema socialističnega samoupravljanja med drugim piše: »Ustava SFRJ vsebuje vse bistvene opredelitve in temelj socialistične samoupravne demokracije, smeri nadaljnjega razvoja samoupravnih demokratičnih družbenoekonomskih in političnih odnosov ter perspektive razvoja političnega sistema«.